

**UNIWERSYTET
WSB MERITO
CHORZÓW KATOWICE**

Chorzów, dnia 18 września 2024 r.

Dr hab. Piotr Mamet, prof. UWSB Merito w Poznaniu
Uniwersytet WSB Merito w Poznaniu
Wydział Zamiejscowy w Chorzowie
Zakład Języka Angielskiego w Biznesie
ul. Sportowa 29
41-506 Chorzów
ORCID: 000-0002-8776-4163

Recenzja rozprawy doktorskiej
Pana magistra Dariusza Jakubowskiego
pod tytułem *Manipulative questions in Internet discourse.
The case of a 4chan/8chan conspiracy theorist QAnon*
napisanej pod kierunkiem
prof. dr hab. Andrzeja Łydy
Uniwersytet Śląski
Wydział Humanistyczny
Instytut Językoznawstwa

Truizmem jest stwierdzenie, że perswazja i manipulacja towarzyszą człowiekowi od zarania dziejów. Nie jest przypadkiem, że retoryka jako nauka, praktyka i sztuka argumentacji ma swoje korzenie w starożytności. W czasach współczesnych liczba obszarów, w których argumentacja służy do wywołania określonych postaw odbiorców jest olbrzymia, podobnie jak liczba metod, narzędzi i kanałów przekazujących manipulacyjne i perswazyjne komunikaty. Należy do nich oczywiście wszechobecny Internet wkradający się we wszystkie zakątki życia publicznego, prywatnego, biznesowego i hobbistycznego. Każda refleksja naukowa nad wspomnianymi zjawiskami jest ciekawa i konieczna, warto zatem przyjrzeć się w jaki sposób recenzowana rozprawa doktorska Pana magistra Dariusza Jakubowskiego wpisuje się w ten nurt. Z powodów stylistycznych i dla ułatwienia lektury w niniejszej recenzji termin *manipulacja* będzie używany w odniesieniu zarówno do perswazji jak i manipulacji.

Koresponduje to z trudnościami w zdefiniowaniu obydwu pojęć, o czym słusznie pisze Autor [s.12], a zatem także w ich praktycznym odróżnieniu.

Recenzowana rozprawa sporządzona jest w języku angielskim i liczy łącznie 252 strony i obejmuje: strony tytułowe w języku polskim i angielskim, oświadczenie autora pracy, spis treści, wstęp, osiem rozdziałów, wnioski, bibliografię, abstrakt oraz streszczenie w języku polskim.

Praca ma charakter interdyscyplinarny, aczkolwiek poruszone w niej zagadnienia dotyczące dyskursu perswazyjnego oraz przeprowadzona analiza, stanowią większą część pracy i pozwalają umieścić ją w obszarze badań językoznawczych.

Ocena rozprawy pod względem merytorycznym

Wstęp do rozprawy rozpoczyna się krótkim akapitem na temat zdań pytających. Następnie czytelnik zapoznaje się z bardziej obszernym fragmentem na temat QAnon [Q] aby później zapoznać się z opisem zawartości pracy. Tak skonstruowany Wstęp posiada istotną wadę. Jest nią brak wskazania celów pracy. Brak ten jest częściowo rekompensowany przez jasny i prosty tytuł rozprawy pozwalający domyślić się celu badawczego założonego przez Autora. Wstęp prezentowałby się o wiele lepiej, gdyby rozpoczynał się od omówienia dyskursu Q z naciskiem położonym na rolę, jaką pełnią w nim pytania w różnych odmianach. To z kolei pozwoliłoby na przedstawienie celów pracy i przedstawienia jej zawartości.

Rozdział 1 to ciekawy wykład na temat perswazji i manipulacji. Nie pomniejszając walorów tego fragmentu można uznać, że warto byłoby poszerzyć wywód o szereg innych opracowań. Zaliczyć tutaj można takich badaczy jak Andrzej Batko [*Sztuka perswazji, czyli język wpływu i manipulacji*, 2005]. Helena Halmari i Tuija Virtanen [(eds.) *Persuasion Across Genres A linguistic approach*, 2005], Stuart Hirschberg i Terry Hirschberg [*Arguing Across the Disciplines. A Rhetoric and Reader*, 2007] czy przede wszystkim Kurt W. Mortensen [*Sztuka wywierania wpływu na ludzi. Dwanaście praw skutecznej perswazji*, 2006].

Warto byłoby w omawianym rozdziale wprowadzić podział na ogólne badania nad manipulacją i badania językoznawcze. Te ostatnie z kolei mogłyby wypracować listę cech dystynktywnych języka manipulacji przyczyniając się do osadzenia pytań manipulacyjnych we właściwym kontekście oraz do wypracowania modelu badawczego. Dlatego też szkoda, że brak w projekcie odniesienia do badań nad językiem manipulacji przeprowadzonych przez Joan Mullholland i zaprezentowanych w monografii *A Handbook of Persuasive Tactics. A Practical Language Guide* wydanej w wersji papierowej i elektronicznej po raz pierwszy w roku 1994.

Rozdział 2 poświęcony jest, zgodnie z tytułem, internetowi jako przestrzeni wykorzystywanej do manipulacji. Staranny przegląd technik manipulacyjnych wykorzystujących Internet dowodzi dużej wiedzy Autora oraz posiada dużą wartość poznawczą. Warto jednak pamiętać, że Internet może przedstawiać teksty manipulacyjne, np. reklamy czy też deklaracje misji, przekazywane także przez inne kanały komunikacji. Z drugiej strony istnieją, te właśnie omawiane przez Autora, komunikaty manipulacyjne uzależnione od istnienia Internetu. Warto było wprowadzić takie rozróżnienie, tym bardziej, że wspomniane na stronie 58 klasyfikacje szkodliwej informacji wychodzą poza obszar komunikacji w Internecie. Po raz kolejny można wyrazić ubolewanie, że nie omówiono wcześniej i bardziej szczegółowo językowych środków manipulacji, co umożliwiłoby umieszczenie manipulacji internetowej w szerszym kontekście.

Rozdział 3 zawiera, zgodnie z obietnicą zawartą w tytule, informacje na temat Q i podobnych zjawisk. Autor rozprawy nadal prezentuje swoją wiedzę na temat omawianej problematyki, zatem wartość poznawcza tego rozdziału jest ogromna. Uwagi odnoszące się do jakości Rozdziału 4 są takie same. Tym razem Autor dość obszernie omawia intertekstualny i interdyscyplinarny charakter testów Q.

Obydwa rozdziały stanowią fragment pracy, który nadaje jej interdyscyplinarny charakter. Pomimo powyższych słów uznania pojawia się refleksja, że Autor jest nieco przytłoczony liczbą omawianych problemów. Być może niekwestionowana wiedza stanowi pokusę nie do odparcia, aby omówić zagadnienia w sposób szeroki i szczegółowy. Taka prezentacja zajmuje 53 strony, czyli ponad 20 % rozprawy. Zapewne lepiej byłoby ten fragment skrócić, być może do jednego rozdziału. Należałoby też bardziej wyeksponować te cechy dystynktywne Dyskursu Q, które Autor pragnie analizować. Można także sformułować pogląd, że Rozdział 3 i Rozdział 4 powinny rozpoczynać pracę. Zyskałaby w ten sposób na spójności, a proponowany początek rozprawy stanowiłby punkt wyjścia do przedstawienia zagadnień manipulacji, dyskursu internetowego i manipulacyjnego oraz pytań manipulacyjnych. Aktualnie rozdziały podejmujące tą tematykę poprzedzają omawianą część lub następują po niej, a przecież zawdzięczają swój byt takiemu a nie innemu charakterowi internetowego dyskursu Q.

Rozdziały 5 i 6 dotyczą teorii, klasyfikacji i funkcji pytań. Zostaną omówione razem, tym bardziej, że równie dobrze mogłyby funkcjonować jako jeden rozdział. Łącznie liczą 25 stron, czyli zaledwie połowę objętości fragmentu dotyczącego dyskursu Q. Autor przedstawia klasyfikację pytań według różnych kryteriów, począwszy od ich struktury gramatycznej, po ich

aspekt pragmatyczny. Należy stwierdzić, że zawartość tej części rozprawy należycie koresponduje z koncepcją pracy. Szkoda, że Pan mgr Dariusz Jakubowski nie sięgnął do problematyki związanej z dyskursem negocjacyjnym. Znaleźć tutaj można klasyfikację pytań według Gerarda Nierenberga (Nierenberg G.I. 1997, *Sztuka Negocjacji*; Nierenberg G.I, 1985, *The Use of Questions in Negotiating*. W: Lewicki R.J., Litterer J.A (eds.), 1985, *Negotiation: Readings, Exercises and Cases*. Badacz rozróżnia kilka typów pytań, zgodnie z ich funkcją: przyciąganie uwagi, zdobywanie informacji, przekazywanie informacji, wywoływanie myślenia i wyciąganie wniosków. Funkcjom pytań przypisane są struktury gramatyczne. To tylko skrótowe przedstawienie koncepcji Gerarda Nierenberga, zapewne dające się wykorzystać nie tylko do analizy języka negocjacji. W dyskursie negocjacyjnym warto także wskazać na tzw. pytania zabójcze [*killer questions*], które formalnie są pytaniami zamkniętymi, wymagającymi odpowiedzi *tak/nie*, np. *Czy to Wasza ostateczna oferta?* Stawiają one odbiorcę w trudnej sytuacji. Charakter tych pytań i właściwe relacje najlepiej potrafi wyjaśnić teoria aktów mowy w kategoriach lokucji, illokucji i perlokucji. Generalnie rzecz biorąc, niezależnie od powyższych uwag krytycznych, Rozdziały 5 i 6 stanowią niezłe przygotowanie modelu, który może posłużyć jako narzędzie badawcze w analitycznej części pracy.

Rozdział 7 zapowiada w swoim tytule opis badanych materiałów i metodologii. Rozpoczynający ten rozdział przegląd badań dotyczących Q wskazuje na znaczące zainteresowanie badaczy tą tematyką i pokrótce omawia relewantne podejścia i metody badawcze. Można zadać pytanie czy tego typu dyskusja nie powinna znaleźć się wcześniej, w teoretycznej części pracy.

Podpunkt 7.1 [s.148 i 149] formułuje pytania badawcze, które zasadniczo nie podlegają krytyce, ale szkoda, że nie nakreślono ich skrótowo we Wstępie do rozprawy. Postawione przez Autora pytania są także dość liczne i niekiedy karkołomne z uwagi na ich ogólny i mało precyzyjny charakter. Jak bowiem rzetelnie ocenić rolę pytań w dyskursie Q oraz relację roli pytań w porównaniu ze zdaniem oznajmującym? Znacznie bardziej obiecujące jest pytanie, klasyfikowane jako cel dodatkowy, a mianowicie pytanie o językowy obraz świata tworzony przez Q. Brakuje też wskazania celu, który Autor *de facto* zrealizował, czyli przeprowadzenia typologii pytań w badanych tekstach.

Następny podpunkt [s.150] to opis badanego korpusu. Można powiedzieć, że jest to bardziej opis trudności w wyodrębnieniu takiego korpusu – rzecz znana wielu badaczom tekstów. Wskazany opis trudności trwa do samego końca podpunktu 7.2, natomiast fakt, że analiza obejmuje 3135 pytań oznaczonych znakiem zapytania pozostaje w sferze domniemania.

Podpunkt 7.3 zapowiada opis metod użytych przez Autora. Taki opis powinien bardziej stanowić podsumowanie omówionych wcześniej zagadnień teoretycznych a nie wprowadzanie nowych. Tymczasem podpunkt 7.3 stanowi bardziej kontynuację części teoretycznej pracy niż pomost pomiędzy częścią teoretyczną i badawczą. Do wypracowania metodologii przyczynia się podpunkt 7.3.1 dotyczący krytycznej analizy dyskursu [CAD]. Należy jednak pamiętać, że CAD to bardziej podejście badawcze wykorzystujące metodologię analizy dyskursu niż metoda jako taka. Fakty przytoczone od strony 154 do końca rozdziału są, jak już powiedziano powyżej, rozważaniami teoretycznymi niż wypracowaniem metodologii.

Generalnie rzecz biorąc Rozdział 7 stanowi mało udaną część rozprawy. W sposób jasny formułuje pytania badawcze, w miarę udanie omawia analizowany korpus tekstów, a przyjętą metodologię badań bardziej pozostawia do domysłu niż ją prezentuje.

Długo wyczekiwany rozdział badawczy [Rozdział od s. 163] zasadniczo zaczyna się od kontynuacji opisu rozważań na temat charakteru analizowanego korpusu. Autor słusznie zauważa, że każde wypowiedzenie może być rozumiane na wiele sposobów [s. 163]. Oznacza to, że każdy badacz może dostrzec w badanym materiale różne cechy i prawidłowości. Ocena części badawczej nie może zatem dotyczyć nie tyle prawidłowości interpretacji co raczej organizacji i prawidłowości analizy. Przyjmując taki punkt widzenia można uznać przedstawioną analizę za możliwą do przyjęcia. Pan mgr Dariusz Jakubowski przedstawia interpretację pytań w odniesieniu do szerokiego kontekstu w jakim funkcjonuje dyskurs Q. Ponadto Autor przeprowadza klasyfikację pytań oraz próbuje odnaleźć występujące w dyskursie regularności [punkt 8.1 od s, 167].

Wskazanie typologii pytań nadaje analizie charakter jakościowy i dotyczy zidentyfikowanych w wyniku badań schematów pytań. Jeżeli mowa o regularnościach, to można domagać się analizy ilościowej badanego materiału. Nie wiadomo bowiem czy typologia pytań, zaczynająca się od punktu 8.2 [s. 170], wiąże się z poziomami frekwencji typów pytań czy też nie. Bez badań ilościowych recenzowana rozprawa może się obejść, ale obietnica wskazania regularności występujących schematów w punkcie 8.1 [s.167] jest złożona nieco na wyrost.

Z całą pewnością można stwierdzić, że bogactwo materiału teoretycznego przedstawionego w Rozdziałach 1-7, a także dość liczne i ambitne pytania badawcze [s. 149] powodują oczekiwanie jeszcze bardziej szczegółowej analizy. Autor starannie przedstawia kontekst zadawanych pytań. Czyni to słusznie, ale umieszczenie pytań w schemacie strategii manipulacyjnych uczyniłoby analizę jeszcze bardziej dogłębną. Ponownie daje się odczuć brak

precyzyjnego modelu badawczego, który zbierałby w jedną całość elementy, które Autor pragnie zbadać.

Powyższe uwagi nie zmieniają faktu, że Rozdział 8 zawiera analizę wskazującą na posiadane przez Pana magistra Dariusza Jakubowskiego umiejętności do przeprowadzenia analizy korpusu tekstów poprzez odniesienie go zarówno do kontekstu jak i problematyki językoznawczej. Autor podejmuje, w dużym stopniu udaną, próbę odniesienia się do postawionych pytań badawczych. Z całą pewnością zadanie to było utrudnione przez fakt, że trudno jednoznacznie ocenić przyczyny sukcesu dyskursu Q, na co słusznie zwrócono uwagę we wnioskach końcowych [s. 210]. Nie ułatwia to to oceny siły perlokucyjnej stawianych pytań, a może nawet dopatrzenia się zamiarów illokucyjnych Q.

Uwagi końcowe do rozprawy [s.209-211] są prawidłowe, ale pozostawiają pewien niedosyt. Można było pokusić się o skomentowane przeprowadzonej typologii pytań, a przede wszystkim odnieść się do sformułowanych pytań badawczych [s.149]. Propozycja zawarta na stronie 189, dotycząca przydatności rozprawy dla instytucji państwowych formułujących politykę informacyjną i edukacyjną, jest ze wszech miar słuszna. Ta przydatność byłaby większa, gdyby tą kwestię postawiono jako jeden z celów badawczych i omówiono szerzej, być może w podpunkcie kończącym analizę.

Ocena rozprawy pod względem formalnym

Przedstawiona przez Pana magistra Dariusza Jakubowskiego praca doktorska nie zawiera wielu uchybień formalnych.

Zapewne dominacja edycji komputerowej nad człowiekiem jest powodem pojawienia się pustej strony [s.146] pomiędzy Rozdziałem 6 i 7. Można zrozumieć, że wykres na stronie 82 musiał zająć całą stronę, aczkolwiek i tak nie jest łatwy do odczytania. Można było natomiast uniknąć niemal całej pustej strony poprzedzającej. Znana Autorowi obszerna literatura naukowa pokazuje jak z tego typu problemem edycyjnym można sobie radzić.

Zapowiadany na stronie 144 w Spisie treści Rozdział 7 w rzeczywistości rozpoczyna się nieco później - na stronie 147.

Brakuje podania źródła do podanego na stronie 132 przykładu.

Szkoda, że zanika zwyczaj, co widać także w recenzowanej rozprawie, zwyczaj należytego używania dużym i małych liter w tytułach prac naukowych.

Podsumowanie i wnioski

Recenzowana rozprawa zasługuje na ocenę pozytywną. Do najważniejszych jej zalet należy zaliczyć:

- podjęcie przez Autora istotnej i aktualnej tematyki związanej z dyskursem medialnym;
- dużą wiedza Autora przekładającą się na interdyscyplinarny charakter rozprawy obejmującej zarówno zagadnienia językoznawcze jak i społeczno-polityczne;
- wartościowa analiza ukazująca mechanizmy manipulacji jakim poddani są uczestnicy dyskursu medialnego;
- bogata bibliografia potwierdzająca posiadanie przez Pana magistra Dariusza Jakubowskiego znakomitego warsztatu naukowca;
- skuteczne wpisanie się w nurt badań nad internetowym dyskursem manipulacyjnym. Ten typ dyskursu cechuje duży dynamizm i częsta niedookreśloność intencji nadawcy, co dodatkowo utrudnia badania.

Rozprawa posiada pewne wady a należą do nich przede wszystkim:

- niedociągnięcia strukturalne przejawiające się w liczbie i kolejności rozdziałów;
- nadmierna liczba przytoczonych faktów, zwłaszcza dotyczących Q;
- brak wyraźnie wskazanej myśli przewodniej według której rozwija się całość rozprawy;
- mało wyraźny model badawczy;
- uchybienia formalne.

Pomimo wskazanych wad praca doktorska ukazuje Pana magistra Dariusza Jakubowskiego jako badacza potrafiącego zgromadzić literaturę i fakty potrzebne do analizy oraz przeprowadzić prawidłową analizę zebranego przez siebie korpusu tekstów. Umiejętności uporządkowania wywodu to prezentują się nieco gorzej jednak Doktorant posiadał je w stopniu wystarczającym.

Stwierdzam, że recenzowana rozprawa doktorska Pana magistra Dariusza Jakubowskiego pod tytułem *Manipulative questions in Internet discourse. The case of a 4chan/8chan conspiracy theorist QAnon* spełnia ustawowe wymagania stawiane rozprawom doktorskim określone w Ustawie z dnia 20 lipca 2018 r. – Prawo o szkolnictwie wyższym i nauce (Dz. U. z 2021 r. poz. 478). Wnioskuje zatem o dopuszczenie Autora rozprawy do dalszych etapów przewodu doktorskiego.

